

AİLE İÇİ DEMOKRASI VE EĞİTİM

Doç. Dr. Savaş BÜYÜKKARAGÖZ (*)

Günümüzde aile genellikle ana, baba ve kardeşlerden oluşan bir yapıyı meydana getirmekle birlikte, bunun yanında ülkemizde büyük anne ve büyük babaların da bir arada yaşadığı aileler vardır. Bu aile yapısı toplumda çoğunluğu oluşturmaktadır.

En genel anlamda aile, toplum ile kişi arasındaki bağı ilk plânda sağlama görevini yerine getiren ve toplumun devamını sağlayan bir sosyal kurumdur. Ailenin en önemli fonksiyonları arasında nesli devam ettirme, çocuğun bakımı, eğitimi ve sosyalleştirilmesi görevleri gelmektedir. Bunların yanında koruyuculuk, çocuğa güven duygusu kazandırma ve topluma uyumlu bir kişilik geliştirme görevleri de ön plândadır. Çocuğun fiziki ve ruhi gelişiminin bütünüyle sağlanması ailenin çok önemli görevlerindedir.

Türk ailesinin, geniş aile şeklinde görülmekte ise de, aslında küçük aile tipinde kurulu bulunması akla daha uygun düşmektedir.

Türk ailesinde çekirdek aile %61'lik bir orana sahiptir (1). Türk ailesinde, aile reisinin adeta mülkü sayılan aile üyeleri üzerinde kesin söz hakkının bulunmadığı görülmektedir. Bu bakımdan, bunun eski Yunan'daki "Genose" ve Roma'daki "Gens" geniş ailelerden çok farklı olduğu ifade edilebilir. Slavlar'daki aile büyüğünün, bütün aile halkına köleleri gibi hükmettiği kolektif mülkiyete dayalı bir geniş aile örneği olan "zaduga"ya Türk aile yapısı benzememektedir. Bu tip ailelerde evlatlar mülk ve söz hakkından mahrum olmanın baskısı altındadır. Türk ailesinde böyle bir durum söz konusu değildir. Z. Gökâlp, Türk ailesinin pederi aile yapısına sahip olduğunu, ancak, bu durumun aile reisinin sulta hakkına sahip olduğu anlamına gelmemesi gereğinden söz eder (2). Türk aile-

(*) S. Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi, Bölüm Başkanı.

(1) DPT. Türk Ailesi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1988.

(2) Mustafa, Erkal. *İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri*. Ankara: Semih Ofset, 1990, S. 194.

sinde velayet hakkı geçerli olup çocuklarla kadınlar ve bilhassa ana ve baba cihetinden gelen akrabalar birbirine eşittir. Gökâlp'e göre bu durum Germenlerle Türklere mahsustur.

Bugün Türk ailesinde kadın ve kadın hakları beraber düşünülmektedir.

Aile İçi İlişkiler

Bugün, ana baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile toplumun büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Bu ailede çocuk sosyal hayatla ilgili ilk ilişkileri aile içerisinde öğrenir. Aile üyeleri arasında çocuğun ne yapması, ne yapmaması öğretilmeye çalışılır. Çocuk toplumun sosyal değerlerini de aile içinde öğrenir. Aile içi ilişkilerde karşılıklı sevgi ve saygı, birbirinin hakkına riayet etmek ve hoşgörü demokrasi terbiyesinin çocuğa kazandırılmasını da sağlamaktadır. Nitekim ilgisiz, sevgisiz ve manevi yönden tatmin edilmeden büyüyen gençlere demokrasi terbiyesi de verilememektedir. Bu gençler toplumda sosyal kabul görmüş değerlere savaş açarak itibar ve statü kazanabileceklerini zannetmektedirler. Ayrıca, ruhsal gerginliklere sapmada, anarşi ve terör olaylarına karışmada, çevreyi tahrip etmeye yönelik faaliyetlerde çocuğa rehberlik yapamayan ailelerin rolü büyük olmaktadır. Maddi tatminle doyunluk noktasına getirilmeye çalışılan, lüks içinde tüketici durumda olan çocuklar, amaçsızlık içine düşerek bunalımlara ve sapma davranışlara düşebilmektedirler.

Bazı sosyologlar, gayesizlik (anomi) ve yabancılaşma dedikleri duruma refah toplumunun hastalığı olarak bakmaktadırlar (3).

Bütün bu açıklamaların ışığı altında ailenin çocuğa kazandıracığı şahsiyet olgusunun temelinde sevgi heyecanının en başta gelen faktör olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü, cezaevlerinde olumsuz şartlarda, beslenme, barınma gibi durumlardan mahrum, fakat ana sevgisiyle büyüyen mahkûm ailelerin çocukları ile, ana-baba sevgisini tatmamış, beslenme ve barınma şartlarının düzenli olduğu yetiştirme yurtlarında yetişen çocukların ilerideki hayatın zorluklarını nasıl göğüsleyebildikleri incelendiğinde; hayatın zorluklarına, sevgi ile büyüyen çocukların daha iyi katlandıkları gerçeği ortaya çıkmıştır (4). Şüphesiz sevgi fonksiyonu çocuğun ilerideki hayatında çok ciddi etkiler yapmaktadır. Sevgiyi tatmamış bir insandan karşısındakine sevgi göstermesi beklenemez. Sevgi ailenin devamlılığını sağlar, modern (çekirdek) aileyi yaşatan sevgidir.

Bazı denemelerle bazı ülkeler ailenin belirttiğimiz değişmeyen fonk-

(3) Erkal, a.g.e., S. 196.

(4) Mithat, Enç. *Ruh Sağlığı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1974.

siyonlarını da ortadan kaldırmaya teşebbüs etmişlerdir. Eski SSCB ve bazı sosyalist ülkelerle, İsrail önceleri giriştikleri denemelere rağmen ailenin temel özelliklerini ortadan kaldıramamışlardır. Bununla ilgili olarak, İsrail Devleti'ni savunmak ve Yahudilere haklarını göstermek amacıyla yazılan Leon Uris'in "Exsodus" adlı kitabı somut bir örnektir. İsraililer "Kıbbutz'ların" ailenin yerini tutamayacağını anlamışlardır. Yine komünizmden ümitlerini kesip, gün geçtikçe liberalleşen Rusya ve diğer eski sosyalist ülkeler, aile hayatına olan düşmanlıklarını da gittikçe kaybetmişlerdir (5).

Sanayinin aile içi ilişkileri nasıl etkilediği konusunda Amerikan, Batı Avrupa aileleriyle Japon ailesinde yapılan incelemeler sonunda farklılaşma ve çözülme Japon ailesinde daha geç görünürken, bu batı toplumunda daha hızlı olmuştur. Amerikan ailesindeki farklılaşmanın sonucu yeni yetişen nesiller ve aile fertleri arasında çatışmalar artmıştır. Amerikan Sosyoloğu Wirston White görüşlerini şöyle açıklamıştır: "... Bazı Amerikan düşünürlerine göre son kuşak farklı bir davranış göstermektedir. Bu farklı davranışta, çok çalışma, içine dönüklük, tutumluluk yerine yeni değişme görülmektedir. Kendine güvenme gittikçe azalmaktadır. Bu kişilere göre değerler hürriyet esasından, güvenlik esasına göre değişmiştir. Bu değer değişikliğinin nedeni, bir nevi baskıdır. Bu baskı farklı roller oynamaya başlar. Artık ona yol gösteren geleneksel toplumdaki davranış özellikleri değildir..." (6). Görüldüğü gibi, toplumdaki fertler arasındaki değerler değişimi sözkonusu olmakla birlikte, değişmeyen temel fonksiyon insan sevgisidir. Üstelik her türlü insan ilişkilerinin dayanağı ve manivelası sevgidir. Sevgi fonksiyonu demokrasinin temel öğelerinden olan hoşgörü, güven, işbirliği, saygı ve eleştiri fonksiyonlarının da temelidir. Bu temellerin oluştuğu en doğal ortam ise şüphesiz aile ile verilen eğitimidir.

Aile Eğitimi ve Çocuk

Canlılar içinde en yoğun bakımla, himayeyle en uzun sürede olgunlaşan varlık insandır. Bu yüzden çocukların uzun yıllar korunup kollanması, desteklenmesi ve yönlendirilmesi gerekir. Çocuk ancak ailesinin sevgisi, ilgisi, yol göstericiliği ile sağlıklı büyüyebilir. Bunlardan mahrum kalırsa ruhi gelişimi sağlıklı olmaz. Uyumlu ilişkiler içinde güvenli bir aile ortamında sevgi ve anlayışla büyüyen çocuk olgunlaşır, kişilik kazanır, kendi kanatlarıyla uçmayı öğrenir. Sevildikçe güven duygusu gelişir, desteklendikçe kendisine saygısı artar. Anlayış gördükçe hoşgörülü

(5) Mehmet, Özdemir. "Sanayileşmenin Aile Yapısı Üzerindeki Etkileri." *Ankara Ticaret Odası Dergisi*, Ocak, 1976, S. 31.

(6) Özdemir, a.g.m., S. 35.

olmayı, mesuliyet aldıkça bağımsız davranmayı öğrenir. Çocuğun aile içinde benimsediği davranışlar toplum içinde onu yönlendirir. Seville seville sevmeyi, alıcı ve bencillikten yavaş yavaş vermeyi ve paylaşmayı öğrenir.

Aile çevresinin değeri, sevgi ve güvenliğin doğal kaynağı olduğundan ileri gelmektedir. Sevgi gören çocuklar sıcak ve uyumlu bir arkadaşlık geliştirirken, sevgisiz büyüyenler ilişkilerinde düşmanlık yolunu tutmaktadırlar. Kendisine evde sevgi ve ilgi gösterilmeyen çocuk ilgi çekmekten hoşlanır ve bunun için akla gelmeyen yollara başvurabilir (7).

Çocukluktan erinliğe giriş dönemlerinde çocuk birden başarıya, büyük başarıya kavuşmak isteği içindedir. Ailede baskı altında kaldıkça, gerçekten kaçarak tatlı hayallere sığınan bu çocuklar evden kaçmanın kötü sonuçlarını düşünemezler. Bu yaşta çocuklar kendilerine kötü muamele yapan insanları arkalarından ağlatmaktan, onları pişman etmekten hayali zevkler duyarlar. Evlerinden kaçan çocuklar arkalarından annelerinin ağladığını, babalarının pişmanlık duyduklarını düşünerek büyük bir mutluluk içindedirler. Bu o kadar yaygın bir problemdir ki, her ev, her aile topluluğu bu problemle karşılaşma korkusuyla karşı karşıyadır (8).

Evden kaçmada şu çok ilginç sebepleri görmek mümkündür :

- İ) Ortada sert bir baba, döven, onur kıran ve bunu eğitim sanan bir aile vardır.
- İİ) Çocuğa aile ocağını terk ettirecek kadar ağır bir ceza uygulaması (dayak, onur kırıcı sözler vb.) söz konusudur.
- İİİ) Şiddetli ana - baba geçimsizlikleri mevcuttur.
- İV) Aşırı baskı ve gencin normal ihtiyaçlarını gözönüne almama vardır.
- V) Aşık olma gibi duygusal eğilimler ve okul başarısızlıkları başlıca nedenler olarak sıralanabilir.

Evlerinden kaçanları geri dönmeye iten nedenleri de şöyle sıralamak mümkündür :

- İ) Annelere karşı duyulan özlem,
- İİ) Karşılaştıkları güçlükler,

(7) Eyüp, Sanay. "Türk Ailesinin Eğitim Yapısı" Devlet Bakanlığı Aile Yıllığı. Ankara: 1990, S. 67.

(8) Tahir Cezmi, Berktin. Çocuklarda ve Gençlerde Davranış Bozuklukları, Ankara: T. İş Bankası Kültür Yayınları, 1978, S. 105.

İİİ) Düşünmeden verilen kararın pişmanlığı gibi (9).

Ülkemizde, ortaöğretim gençliğinin beklenti ve sorunları konulu bir araştırma sonuçlarına göre, öğrencilerin %42,1'i herhangi bir şikayetlerinin olmadığını, %17'si ana ve babalarının fiziki yönden kırıcı davranışlarını söylemişlerdir. Öğrencilerin %13,4'ü kendilerinin çocuk yerine konulmasından şikayetçidirler (10).

Suçlu çocuklar konusunda yapılmış araştırmalar, diğer çocuklara göre bunların durumunda küçük yaşlarda ailelerinin dağılması nedeniyle mutlu bir aile ortamından yoksunluğun en önde gelen sebep olduğunu göstermektedir. Glueck'lerin 500 suçlu ile yaptıkları araştırmalara göre bu çocukların %56,3'ü beş yaşından önce aile yaşantıları biten çocuklardır. Merrill 3000 suçlu grupta yaptığı araştırmada da bu çocukların %50,7'nin dağılmış ailelerden geldiğini, Armstrong 660 evden kaçan çocuğun %29'unun 4 yaşından önce, %28'inin de 4-6 yaşlar arasında parçalanmış aileler içinde yaşadıklarını tesbit etmişlerdir (11).

Aile içi ilişkilerdeki olumsuzlukların okul başarısını da etkilediği bir gerçektir. Türk Eğitim Derneği Koleji'nde 1969 da yapılan bir araştırma sonuçlarına göre, çocukların %40'ı, ev içi huzursuzluklarının onları derse çalışmaktan alakoyduğunu ortaya koymaktadır (12).

Aile üyeleriyle olan ilişkileri çocuğun diğer kişilere, nesnelere ve bütünüyle hayata olan tutumlarının temelini oluşturur. Aile aynı zamanda çocuğa ailenin bir üyesi olduğu bilincini aşlar ve sosyalleşmenin temelini atar. Bu nedenle aile üyeleri arasındaki sağlıklı ilişkiler buraya kadar üzerinde durduğumuz önemli sorunların temel kaynağını oluşturmaktadır. Ailenin, çocuğun gelişimindeki en etkili yardımcıları şöyle sıralanabilir :

- I) Aile, grup içinde dengeli bir birey olabilmesi için çocuğa güven duygusu aşlar.
- İİ) Aile, çocuğun sosyal kabul görmesi için gerekli ortamı hazırlar.
- İİİ) Çocuğun sosyalleşmesi için gerekli adımı hazırlar ve kabul edilmiş uygun davranış biçimlerini kapsayan bir model oluşturur.

(9) Berktin, a.g.e., SS. 107 - 108.

(10) Birsen, Gökçe. *Ortaöğretim Gençliğinin Beklenti ve Sorunları*. Ankara : MEGSB Yayınları, 1984.

(11) Gülseren, Günce. "Çocuk Suçluluğu ve Aile" *Çocuk Suçluluğu ve Çocuk Mahkemeleri Sempozyumu*. Ankara: A. Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi, 22-23 Haziran 1983.

(12) Tahir Cezmi, Berktin. *Eğitimin Amaçları Çocuklarımız ve Biz*. Ankara: T. İş Bankası Yayınları, 1969, S. 66.

İV) Çocuğun uyum sorunlarının giderilmesine yardım eder, çocuğun okul ve çevredeki başarısı için çocuğun yeteneklerini geliştirir.

Aile, çocuk ilişkilerinde ailenin, çocuğun bilimsel düşünme alışkanlıkları kazanmasında çok önemli bir yeri vardır. Bu rolün bilinmesi ve buna göre tedbirlerin alınmasında fayda vardır. Çocuk gerçekleri nasıl bir bakışla algılayacağını ilk yaşlarda öğrenir. Araştırmacılık özellikleri ve alışkanlıkları büyük ölçüde ailede verilen davranış örnekleriyle ve eğitimle verilir (13). Çocuğun içinde yetiştiği aile ortamının; çocuktan beklentiler ve çocuğa verilen değerler çerçevesinde, onun iç kontrol ve idrak gelişimine etkileri büyük olmaktadır.

Demokratik Olmayan Ortamlarda Yetişen Çocuklara Davranışlarını Düzeltmede Yanlış Ana - Baba Tutumları

Bu tür aileler arasında iyi etki yaratacak davranışları denemiş, anlamış olanlar bulunduğu gibi çocuğun gelişmesini ve sağlıklı bir kişilik kurulmasını kesin olarak güçleştirdiği bilinenler de vardır. İyi terbiyeciler olabilmek için çocuk üzerinde kötü etkiler yapan nedenleri iyi tanıyarak yapılan bilinçli çabalar başta gelmektedir.

Dr. Valin 300 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı psikiyatrik bir araştırma sonunda, bunlardan %70 kadarının ikinci derecede çeşitli ruhi bozukluk ve güçlüklerden sıkıntı çektiklerini tesbit etmiştir. Bu durumdaki denekler incelendiği zaman bu gençlerin çocukluk dönemlerinde otokratik ortamlarda aşırı tenkit altında kalmalarının rolü vardır (14).

Yanlış eğitim uygulamalarından birisi de ana - babaların çocuğun hataları karşısında "döverim, sevmem, kapı dışarı ederim, baban - annen olmam, seni bırakır giderim" gibi tehditleri çocuğun ruhsal güvenliğine yönelik olumsuz uygulamalardır.

Bir başka yanlışlık ise, başka çocuklarla çocuğun hatalı kıyaslanmasıdır. Bu yanlış kıyaslanmalar çocuğun nefsinde güvenini azaltır, rahatsız edici aşagılık kaygıları gelişmesini kolaylaştırır. Öte yandan, bazı ana - babaların çocuğun yerini başkalarını sevmekle tehdit etmeleri, kıskandırmaları birçok davranış problemlerine yol açabileceği gibi, çocuğun ileriki yıllarda meslek ve aile hayatına başarıyla uyup mesut olmak imkânını azaltabilir.

Bedeni cezalarla çocuk davranışlarını düzenlemeye çalışmak çocuğun davranışının asıl sebebini ortadan kaldıramadığına göre elbette faydalı bir sonuç vermeyecektir.

(13) DPT. *Türk Aile Yapısı*. Ankara : DPT VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı. Ö. İ. K. RAPORU, 1989, SS. 38 - 45.

(14) Enç, a.g.e., SS. 187 - 208.

*Ailede Çocuğa Demokrasi Terbiyesinin Kazandırılması
Ve Demokratik Aile*

Aile içi ilişkilerinden, karşılıklı saygı ve sevgi, birbirinin hakkına riayet etmek ve hoşgörü, demokrasi terbiyesinin kişiye kazandırılmasını da sağlamaktadır. Demokratik ailelerde, karı - kocanın birlikte ulaştığı görüşe dayanan bir yönetim vardır. Düzen karmaşık görünür. Fakat, birleştirilmiş güçlere dayanmaktadır. Birlikte ulaşılmış bu görüş, karı ve kocanın düşüncelerine kadar sinmiştir. Birinden biri herhangi bir işi diğerine sormadan yaptığında eşinin nasıl bir tepki göstereceğini kestirebilmektedir. Ayrıca, karı - kocanın, yeterli oldukları konular dışında, aileye ilişkin bütün kararları birlikte verdikleri görülür. Böyle ailelerde karı - koca, daha erken yaşlardan başlayarak çocuklarının sorumlu, aile içinde yerlerini bilir ve bağımsız birer kişi olarak yetişmesi için gerekli eğitim ortamını hazırlar. Böyle ailenin çocukları, başkaları ile nasıl işbirliği yapılacağını; aile işlerinin nasıl paylaşacağını, aile kararlarını gerçekleştirmek için nasıl birbirlerine yardım edebileceklerini, bir küme içinde demokratik işlemleri nasıl kullanacaklarını öğrenirler. Bu çocuklar kendilerine güvenmede, bağımsız fert olmada, yetişkinlik çağına hazırlanmada iyi bir gelişim içindedir.

Hoşgörülü ve demokratik evlerde büyüyen çocuklar arkadaşlarıyla ilişkide daha etkin, daha girişken, yaratıcı fikirler ileri sürebilen, atılganlığa yatkın, fikirlerini serbestce söyleme eğiliminde ve kurallara daha az uyan çocuklar oluyorlar (15). Buna karşılık sert ve sıkı denetim altında tutulan çocuklar ise, oyunculuk, saldırganlık gibi davranışlar göstermektedirler. Evlerinde sıcak bir kabul ile demokrasinin birleştiğini gören çocuklar en etkili ve arkadaş ilişkilerinde başarılı olmaktadır (16).

Sonuç : Yanlış aile eğitim ve uygulamalarının demokratik olmayan aile ortamlarında meydana getirdiği tahribatların büyüklüğü dile getirildiğinde, çocuk ve gencin ileriki kişilik gelişimi, olgunlaşması ve büyümesi karşısında nasıl bir yara açtığı bütün açıklığıyla görülmektedir.

Demokratik aile ortamında çocuğa aşağıda sıralanan bilgi ve beceriler kazandırılabilmesi için aile içi eğitim uygun düşmektedir. Bizim önerimiz :

- I) Çocuğu şımartmamak,
- II) Çocuğa fena sözler söylememek,

(15) Arthur T. Jersild. *Çocuk Psikolojisi*. (Çev.) Gülseren Günce, Ankara: A. Ü. E. F. Arşt. Merk. Yayın No: 4, 1983, S. 255.

(16) Jersild, a.g.e., S. 256.

- iii) Hayatın güçlüklerini göğüslemede çocuğu ruhsal olarak güçlendirmek,
- iv) Hayatın zorluklarını gidermede cesur ve kararlı olmasını öğretmek,
- v) Mutlu yuvaların iyi ana - babalardan geçtiğini bilerek çocuğa iyi örnek olmak vb.dir.

Bütün bunları yapabilecek bir aile hiç şüphesiz ekonomik ve sosyal yönden güven içinde olmalıdır. Böyle olmalarına rağmen bu ilişkileri beceremeyen aile üyelerini bilinçlendirmek için gerekirse ana - baba okulları yaygınlaştırılmalı, ailenin korunup güçlendirilmesi konusunda ekonomik ve sosyal tedbirlere ağırlık verilmelidir.

Ö Z E T

Bu incelemeye dayalı makalede, ailenin yapısı ve geçirdiği safhalar incelenmekte, ailenin tanımı yapılmakta, aile içi etkileşime yer verilmektedir. Aile içinde görülen anti-demokratik eğilimlerin çocuk gelişimindeki olumsuz etkilerinden örnekler verilmektedir.

Uyumsuz, suçlu ve ruhsal problemleri olan çocukların bu durumlara düşmelerinde anti - demokratik uygulamaların rollerinden bahsedilmektedir.

Demokratik yapıdaki bir ailede görülen karşılıklı ilişkilerin sevgi, güven ve saygı esasına dayalı olduğu, çocuğa araştırmacı bir yapı kazandırdığı, bunda da eğitimin rolü vurgulanmaktadır.

Ailenin güçlendirilmesi, sosyal ve ekonomik güvenceye kavuşturulması ve aile eğitiminin önemine değinilmekte, ana - baba okullarının yaygınlaştırılmasının önemi belirtilmektedir.

Abstract

In this paper based on the relevant research, the family structure and its developments in time have been studied. The definition of family is given and the relations among the members of the family have been observed. Examples are given for the bad influence of the non - democratic tradition in the family on the development of children.

It is said that non - democratic behaviour in the family has driven children into psychological problems, such children are socially at unease and have developed a sense of guilt.

On the other hand, in a family having democratic structure, the relations among the members are based on some basic nations such as 'respect', 'love' and 'trust', children in these families have acquired the concept of research in their nature. The role of education in this respect has been emphasized.

It is stated that the structure of family should be strengthened. The family should be provided with economic and social security. The importance of family education has been pointed out. The number of schools for parents should be increased as these schools have proved to be important.